

IX. ATATÜRK İLKELERİ I

CUMHURİYETÇİLİK

Cumhuriyet kelimesi dilimize Arapça “Cumhur” kelimesinden gelmiştir. Cumhur ise, halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet kelimesinin Fransızca karşılığı “La République” İngilizce karşılığı “the Republic”dir. Aslı Latince olan “Res Publica” kelimesinden türemiştir. “Res Publica”, kamuya ait şey, kamu malı anlamına gelir. Cumhuriyet gerek Latince, gerekse Arapça kökeninde, aynı kavramı ifade etmek için kullanılmıştır.

“Res Publica” deyimi zamanla siyasal ve tarihi gelişme sonrası, demokratik bir rejimde halk hizmetinin görüldüğü bir devlet yönetimini ifade etmiştir.

Yukarıda etimolojik anlamını vermeye çalıştığımız Cumhuriyet hem bir devlet şekli hem de hükümet şekli olarak kabul edilmektedir. Devlet şekli olarak: Egemenliğin bir kişi veya zümreye değil, toplumun tümüne ait olduğunu, yani saltanat veya krallığın bulunmadığı devlet şeklini ifade eder. Devlet şekillerinin belirlenmesinde en önemli kriter egemenliğin kaynağı olduğuna göre, Cumhuriyetin bu anlamda bir devlet şekli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Cumhuriyeti aynı zamanda bir hükümet şekli olarak da kabul etmek mümkündür. Bu anlamda Cumhuriyet, başta devlet başkanı olmak üzere, devletin başlıca temel organlarının seçim ilkesine göre kurulmuş olduğunu ifade eder. Aslında, devlet ve hükümet şekli olarak Cumhuriyet kavramlarının birbirleriyle çok yakından ilgili olduğu açıktır. Egemenliğin siyasi toplumun tümünde olduğu bir sistemde, devletin temel organlarının millet iradesinin ifadesi olan seçimlerle oluşması tabidir. Aynı şekilde, devletin temel organlarının seçimden çıktığı bir sistem, milli egemenlikten veya halk egemenliğinden başka bir ilkeye dayanamaz.

Burada asıl inceleme konumuz olan Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşu hiç şüphesiz, 20. Yüzyıl tarihinin en dikkate değer olaylarından biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrası galiplerin dikte ettirmiş oldukları düzene karşı başlatılan millî mücadele tüm dünyanın dikkatini çekmiş hatta etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu süreçteki bir dizi olağanüstü uğraşlar sonucunda ancak kurulabilmişti.

Atatürk, bu geçiş dönemini şöyle değerlendirmektedir: “*Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçebilmek için, bilindiği gibi geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde, iki düşünce ve içtihat birbiriyle sürekli mücadele etti. O düşüncelerden biri, saltanat devrinin sürdürülmesiydi. Bu görüşün taraftarları açıktı. Diğer görüş, saltanat idaresine son vererek Cumhuriyet idaresini kurmaktı. Bu bizim görüşümüzdü. Biz görüşümüzü açıkça söylemeyi sakıncalı buluyorduk. Ancak görüşümüzün uygulamaya koyma olanağını saklı bulundurup, uygun zamanda tatbik edebilmek için, saltanat taraftarlarının görüşlerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik.*

Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle anayasa yapılırken saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin belirlenmesinde ısrar ettiler. Biz bunun

zamanı gelmediğini ya da gerek olmadığını söyleyerek o yöne değinmemekte yarar görüyorduk.

Devlet yönetimini Cumhuriyetten söz etmeksizin, ulusal egemenlik esasları içinde, her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde toplamağa çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını telkinde ısrar ederek saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın, devleti idare etmenin mümkün olduğunu kanıtlamak gerekli idi.

Devlet reisliğinden söz etmeksizin, onun görevlerini fiilen Meclis Reisine gördürüyorduk.

Uygulamada Meclisin Reisi, ikinci reisdî. Hükümet vardı. Fakat, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ünvanını taşıyordu. Kabine sistemine geçmekten kaçınıyorduk, çünkü hemen saltanatçılar, padişahın yetkilerinin kullanılması gereğini ortaya atacaktı.

İşte geçiş döneminin, bu mücadele safhalarında, bizim kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz, ara şekli, Büyük Millet Meclisi Hükümeti sistemini haklı olarak eksik bulan, meşrutiyet şeklinin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan muhasımlarımız, bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki, bu yapmak istediğimiz hükümet şekli neye, hangi idareye benzer? Amaç ve hedefimizi söyletme için bize yöneltilen bu tür sorulara, biz de, zamanın gereğine göre cevaplar vererek saltanatçıları uzaklaştırmak zorunda idik”.

Türkiye Cumhuriyetini ilan eden 29 Ekim 1923 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununda Cumhuriyet bir hükümet şekli olarak kabul edilirken; 1924 tarihli Anayasa ise Cumhuriyeti bir devlet şekli olarak kabul etmiştir. Cumhuriyet daha sonraki Anayasalarda da bir devlet şekli olarak ifade edilmiştir.

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, 1921 anayasasında gerekli ve zorunlu değişiklikleri yapan ve “Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihen Tadiline Dair “ yasa kabul edilecektir.

Bu yasa, 1921 Anayasası ile 1924 Anayasası arasında Cumhuriyetin ilanını belgeleyen bir geçiş yasasıdır.

Yasanın birinci maddesinde egemenliğin yine kayıtsız şartsız milletin olduğu belirtilerek, “Yönetimin halka kaderini doğrudan doğruya ve bilfiil idare etmesi esasına dayalı” olduğu açıklanacak ve Türkiye Devleti’nin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu ilan edilecektir.

1924 Anayasasında, Türkiye devletinin bir Cumhuriyet olduğunu, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu, Türk milletinin ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunacağını ve millet adına egemenlik hakkını yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kullanacağı ilkeleri kabul edilir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte, devletin bütün temel unsurlarında köklü değişimler olmuştur. Devletin ülke ve insan topluluğu unsurlarında önemli değişiklikler olmuş; Egemenlik anlayışının niteliği ve meşruluk ilkeleri temelden değişiyordu. Atatürk’te Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı Devletinin bir devamı olmadığını şu sözlerle ifade ediyordu: “**Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, pekala bilirsiniz ki eski Babîali hükümeti değildir, eski Osmanlı Devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı Devletini**

yıkarak asli unsur olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı. Halbuki Türk Milleti yeni bir insan ve kesin bir milli azimle yeni bir devlet kurmuştur” Gene başka bir konuşmasında “Osmanlı devleti maatteessüf (yazık ki) ölmüştür. Bâbiâli hükümeti maatteessüf ölmüştür; affedersiniz hata ettim maatteessüf demeyecektim, maaliftihar (övünelim ki) ölmüştür. Çünkü onlar ölmeseydi milleti öldüreceklerdi” demektedir.

Atatürk, bağımsızlık savaşını Türk milliyetçiliğinden ve milli egemenlik ilkesinden güç alarak yönetmiş; daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti’ni aynı ilkeye dayalı olarak kurmuştur.

Yalnız aksiyon adamı değil, aynı zamanda bir fikir adamı olan Atatürk, demokratik düşünce akımlarından ve son yüzyılların dünyaya getirdiği değişimlerden haberdardır. Artık çağın “milli devletler” çağı olduğunu ve demokrasi akımının büyük gücünü anlamıştı. Uzun süren savaşlardan bıkmış milleti yeniden seferber edebilmenin ancak, milli duyguları sağlam ve hür yaşamaya azimli bir milletle olabileceğini sezmişti. En güçlü görünen imparatorlukların dağıldığını ve en köklü monarşilerin çökerek yerlerini yeni rejimlere bıraktıklarını görmüştü.

Burada milli egemenlik ilkesini daha açık bir şekilde ifade edebilmek için, egemenlik kavramını biraz açmamız gerekecektir.

Egemenlik kavramı Fransız hukukçusu Jean Bodin gibi yazarlar tarafından, 1789 Fransız inkılâbından önce, kralın devlet gücüne tek başına sahip oluşunu meşru bir temele oturtmak, monarşinin hukuki izahını yapabilmek için ortaya atılmıştı. O tarihlerde egemenlik dini ve ilahi bir kaynağa bağlıyordu: Kral, Allah’ın isteği ile egemen idi. Devletin bütün gücü kralda toplanmıştı. XIV.Louis’nin “Devlet Benim” sözüyle anlatılmak istenen buydu.

Fransız inkılâbı egemenlik kavramını kralcı hukukçulardan devraldı. Kral yerine millete mal etti. Kralın başındaki taca millet el koydu ve kendisi giydi. Krala ait olduğu ileri sürülen egemenliğe millet sahip çıktı.

Dilimizde hakimiyet sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılan egemenlik (souveraineté, sovereignty), hükmeden, buyuran, buyruğunu yürütebilen üstün bir gücü ifade eder. Kendisinden daha üstün bir başka gücün varlığını kabul etmemek egemenliğin özünde vardır. Egemen bir güç, kendi yetki alanında, her hangi bir üst otoriteye bağlı ve bağımlı olmayan güç demektir.

Egemenlik kavramı, devletin egemenliği ve devlet içinde egemenlik olmak üzere iki değişik tarzda kullanılmaktadır.

Devlet egemenliği: devletin dışa karşı egemenliği demektir ve bir uluslararası hukuk konusudur. Bir devletin egemen olması, o devletin kendi dışında bir güce tabi olmaması anlamına gelir. Manda ve himaye altında bir yönetim, bir sömürge egemen değildir.

Devlet içinde egemenlik ise, söz konusu olan devletin gücünü nereden aldığı ve bu gücü nasıl kullanacağıdır. Devlet içinde egemenliğin bir şahsa, bir hanedana mı; bir zümreye mi; yoksa millete mi ait olacağı sorunu uluslararası hukukta değil, iç kamu hukukuyla anayasa hukukuyla ilgili bir sorundur. Devlet içindeki egemenlik, kendi üstünde bir güç ve sınırlama tanımaz. Ancak bir demokraside, bu egemenliği fiilen kullanacak olan çeşitli organlara belli

alanlarda, belli ölçüler içinde yetkiler tanınır, başka bir ifadeyle egemenliği kullanacak olanların yetki alanları ve yetkileri sınırlıdır.

Atatürk millî mücadelenin başlarında millet egemenliğini giriştiği mücadelenin dayanağı yaparken, egemenliğin hem uluslararası hukuku, hem anayasa hukukunu ilgilendiren yönlerini bir arada kullanmıştır.

Millet egemenliği ilkesini Atatürk, yerine ve zamanına göre, hem Türk devletini parçalamak isteyen dış düşmanlara karşı hem de emperyalist devletlerin oyuncağı haline gelen ve millî mücadele liderlerini ölüme mahkum ettiren padişaha ve hükümetine karşı kullanmıştır.

Atatürk, **“Egemen olan millettir. Bu egemenlik kimseye devredilemez. Kimseyle bölüşülemez. Millet kendi kaderini kendi eline almıştır ve egemenliğinin bir zerresinden vazgeçemez”** derken, bir yandan dışa karşı mücadelede tam bağımsızlığı amaçlıyor; Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin meşruluğunun ve Türk milletini temsil etme hakkının sadece Türkiye Büyük Millet Meclisinde olduğunu vurgularken; bir yandan da Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyetin İlanı, Hilâfetin Kaldırılması gibi içe dönük hedefler için de gerekli fikri temeli oluşturuyordu.

Atatürk, millet egemenliği ilkesini, Milli Mücadelenin ve yeni Türk devletinin temel ilkesi haline getirirken, hiç şüphe yok ki, amaç Türkiye’de gerçek anlamda demokratik rejimi yerleştirmektir.

Bu çerçevede Atatürk, büyük bir sabırla, millet egemenliği ilkesini zihinlere yerleştirmeye çalışmıştır. Bu konudaki çok sayıda sözlerinden bir kaçını verelim:

“Egemenliğinden vazgeçmeye rıza gösteren bir milletin akıbeti elbette felaketler, elbette musibettir.”

“Milletler kendi egemenliklerini mutlaka ellerinde tutmak mecburiyetindedirler. Şimdiye kadar milletimizin başına gelen bütün felaketler kendi talih ve kaderine başka birisinin eline terketmesinden kaynaklanmıştır... Bu kadar acı tecrübeler geçiren milletin... bundan sonra egemenliğini bir kişiye vermesi kesinlikle mümkün olmayacaktır. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ve milletin olacaktır.”

Atatürk’e göre, milli egemenlik ilkesi, bütün kişisel yönetim biçimlerinin reddini gerektirir: *“Türkiye devletinde ve Türkiye devletini kuran Türkiye halkında tâcılar yoktur, diktatör yoktur... Bütün cihan bilmelidir ki, ortak bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da milli egemenliktir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi vicdanı ve varlığıdır.”*

Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki, Atatürk döneminin dikta rejimlerini reddetmiştir. Nitekim Türk gençliğine okutulacak “Medeni Bilgiler” başlıklı ders kitabı için kendi el yazısı ile yazdığı sayfalarda demokrasiye aykırı çeşitli akımları eleştirerek, demokratik rejimin üstünlük ve özelliklerini anlatmıştır. Bu sayfalarda, Atatürk’ün komünizmi, ihtilâlcı siyasi sendikalizmi, faşizmi ve korporatist dikta yönetimini bilinçli bir şekilde reddettiği görülür.

Şüphe yok ki, demokrasi, çağımızın en çekici en sihirli sözcüklerinden biridir. O kadar ki, bir çok açıdan birbirlerine taban tabana zıt rejimler bile, kendilerine “demokratik” sıfatını vermektedirler. Ne var ki, devletlerin kendilerine taktıkları

sifatlar, ya da anayasalarına yazdıkları parlak cümleler, bir ülkede demokrasinin var olmasına yetmemektedir.

Gerçek demokrasi her şeyden önce hür seçime dayanır. Bir milletin kendi kendini yönettiğinden söz edebilmek için, milletin siyasi tercihinin serbest ve dürüst seçimlerle ortaya konabilmesi gerekir.

Tek parti tek liste ile yapılan bir seçime seçim denilemez. Çünkü seçmene siyasi tercih hakkı verilmemiştir.

İktidar partisi karşısında serbestçe teşkilatlanabilen görüşlerini açıklayabilen, seçimlere katılabilen bir veya birkaç muhalefet partisinin bulunması demokrasinin başta gelen unsurlarındandır.

Gerçek demokrasi insanları korkudan uzak şekilde yaşamasını sağlayabilen tek rejimdir. Totaliter rejimlerde ise hürriyet değil korku hakimdir.

Demokrasinin özünde akılcılık vardır. Otokratik rejimlerde, yöneticilerin iktidara gelişleri ve iktidarda kalışları akılcı temellere dayanmaz. Yönetilen büyük kitlenin herhangi bir şekilde katkısı, oyu, rızası olmaksızın, bir insanın veya bir avuç insanın toplumun bütün öteki mensuplarını yönetme hakkına sahip sayılabilmeleri için, çoğu zaman bu yöneticilerin güçlerini Allah'tan aldıklarını ileri sürmeleri gerekmiştir.

Çağımızın bir olgusu olan totaliter rejimlerde ise, iktidardakilerin güçlerini Allah'tan aldıkları yolundaki inancın yerini, bir ırkın üstünlüğü veya bir sınıfın iktidara el koyma hakkı gibi dogmalar almıştır.

Faşizmde, Komünizmde, teokratik diktatörlüklerde başta bulunanlar bütün gerçeği sadece kendilerinin bildiğine ve temsil ettiğine, o halde doğmaya aykırı herhangi bir görüş ileri sürmenin suç olduğuna inanmışlardır.

Totaliter rejimler "halk için iyi olanı sadece biz biliriz. Halkın kendi kendini yönetmesi önemli değildir: yönetimin halk yararına olması önemlidir." görüşüne dayanırlar. Demokraside ise yönetimin halk için ve halk yararına olması elbette gereklidir ve önemlidir; fakat yeterli değildir. Halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi söz konusudur.

Totaliter rejimde iktidar partisi mutlak ve tartışılmaz gerçeği tekelinde tutar. Sözde halkı temsil ettiği ileri sürülen organlar bulunsa bile, bu organlardaki üyelere düşen görev sadece baştakilerin tespit ettiği çizgisini öğrenmek, doğru olduğu kendilerine parti yönetimi tarafından tebliğ edilecek olan düşünceleri tartışmasız alkışlamaktır.

Buna karşılık, demokratik sistem, gerçeğin kimsenin tekelinde olmadığı bilincinden hareket eder.

Demokratik rejimde, gerçeğin aranmasına, gerçeğe yaklaşılmaya imkan veren hür ve adil tartışma usulleri hayati önem taşır.

Çağdaş anlamda demokrasi, ırk, renk, mezhep, cinsiyet gibi sebeplerle bir kısım yurttaşların siyasi haklardan yoksun bırakılmalarını kabul etmez. Kanun önünde eşitliğe önem verir.

Demokratik anlayışla yalnız devlet değil, bireylerde önemlidir. Elbette devlet olmadan bağımsız ve hür yaşanmaz, güvenlik sağlanamaz; elbette devlet korunacaktır. Devletin hayati önemde görevleri olduğu unutulmayacaktır. Fakat devlet kişilerin korkusuz, hür, mutlu yaşatılmaları amacıyla saptırılmamalıdır.

Atatürk döneminde, demokrasi bütün gerekleriyle gerçekleştirilememiş olsa da, bu rejimin işler hale gelmesi için gerekli olan kurumlar ve düşünce temeli oluşturulmuş, Türk toplumu demokrasiye hazırlanmıştır.

Bu kurumların başında, demokratik yapının temel unsuru olan TBMM gelir. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ile mutlak monarşiye ve teokratik devlet sistemine dönüş yolları kapanmıştır.

Milletin temsilcisi olan meclise karşı sorumlu olan, milletvekillerine hesap veren bir hükümet fikri yerleşmiştir.

Yüzyıllarca ırsî hükümdarlığa alışmış bir ülkede, yönetilenlerin yetkilerini milletin ve millet temsilcilerinin oylarından alması ve belli aralıklarla seçimlerin yenilenmesi usulü siyasi gelenek haline getirilmiştir.

Millet adına yargı hakkını kullanan bağımsız mahkemeler kurulmuştur. Bağımsız bir yargı organı haline getirilen Danıştay'a, Bakanlar Kurulu kararları da dahil, idarenin karar ve eylemlerini denetlemek, hukuka aykırı kararları iptal edebilmek, haksız karar ve eylemleri nedeniyle idareyi tazminata mahkum edebilmek yetkisi tanınmıştır.

Birçok Avrupa ülkesinde kadınların siyasi haklardan yoksun oldukları bir dönemde, Türk kadınlarına Seçme ve Seçilme Hakkı tanınmıştır. 1930'lu yılların başında Türk kadını bu hakları elde ederken İsviçre ve Fransa gibi ülkeler bile kadınlarına bu siyasi hakları henüz tanımamışlardı. Çok partili hayata geçmek denenmişse de ne yazık ki bunda başarılı olunamamıştı. 1925'de Terakkiper Cumhuriyet Fırkası'nın bilinen şartlardan dolayı kapatılmasından beş yıl sonra 1930'da Atatürk bir defa daha çok partili rejim denemesi yapmıştır. Arkadaşı Fethi Okyar'a kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesi de, Cumhuriyet ve laikliğe karşı olanların taşkınlıkları ve demokrasi için gerekli olan anlayış ve düşünce ortamının henüz kurulmamış olması yüzünden kısa sürmüştür.

Görüldüğü gibi, yeni Türk devleti kuruluşundan itibaren demokratik rejimin yerleşmesi yolunda büyük gayretler sarf edilmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, rejimlerin en iyisi olan demokrasi rejimlerin en kolayı değildir. Bu sebeple özgürlüğe, insan haklarına, hür seçime, hukukun üstünlüğüne, yurttaşların kanun önünde eşitliğine dayalı, bugün anladığımız tarzda bir demokrasinin bütün gerekleri ile uygulanışı, yalnız Türk tarihinde değil, dünya tarihinde de oldukça yenidir. Demokrasi kendiliğinden ve rastlantı sonucu doğuveren bir yönetim tarzı değildir. İnsanların, akıllarını, iradelerini kullanarak, bazı eğilim ve içgüdülerini yenerek gerçekleştirebildikleri bir rejimdir. "Hürriyete layık olmak için hürriyeti daima yeniden fethetmek gerekir" sözünün de ifade ettiği gibi demokrasiyi kurmakta yeterli değildir. Onu yaşatabilmek için devamlı dikkat ve uyanıklık göstermek şarttır.

MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, genel olarak herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu yüceltmeye çalışmasıdır. Çağımızın en geçerli sosyal politika prensibi olan

Milliyetçilik, millet gerçeğinden hareket eden bir fikir akımıdır. Bu sebeple öncelikle millet kavramı üzerinde durmamız gerekir.

Konuya millet kelimesinin anlamıyla başlamamız yerinde olacaktır. Çağımızda Fransızca "Nation" kelimesinin karşılığı olarak aynı kökten, aynı soydan gelme anlamında kullanılan millet; her şeyden önce ortak bağları olan insanlar topluluğudur. İnsan, sosyal bir varlık olarak tarihin bilinen en eski çağlarından itibaren toplu halde yaşamakla beraber, bu topluluğun millet karakterini alması Yakınçağın bir ürünüdür. Yani toplumlar, sosyal gelişim basamakları içinde, aşiret teşkilatından milli teşkilatlanma seviyesine ulaşarak millet haline gelmişlerdir. Yüzyıllar süren bir tarihi akış ve sosyal kültürel bir pota içinde meydana gelen bu ürüne "Millet" adını veriyoruz.

Milleti tanımlamak ve onu diğer insan topluluklarından ayırt etmek için ortaya atılmış olan görüşleri iki grupta toplayabiliriz. Bu görüşlerden birincisi objektif millet anlayışıdır. Bu görüşe göre; Millet, aynı ırktan gelen, aynı dili konuşan ve aynı dine inanan insanların meydana getirdiği bir topluluktur. Bu görüşü benimseyen düşünürlerin bazıları dil birliğini, bazıları yurt birliğini, bazıları soy birliğini, bazıları din birliğini, bazıları tarih ortaklığını ve ülkü kardeşliğini fertleri birbirine bağlayan ana faktörler olarak göstermişlerdir.

Sayıdığımız bu objektif faktörler, tarihi bakımdan bir çok milletin meydana gelmesinde çok önemli rol oynamışlardır. Fakat millet olgusunu sadece bu faktörlere indirgemek, her milleti sadece objektif benzerliklerle açıklamak yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan milletin oluşmasında sübjektif veya kültürel unsurlar ağır basmaktadır.

Bu gerçek birçok düşünürü milletin kriterini sübjektif veya manevi unsurlarda aramaya yöneltmiştir. Sübjektif millet anlayışını ilk defa en güçlü bir şekilde ortaya koyanlardan biri Fransız düşünürü Ernest Renan'dır. Renan 1882 yılında verdiği "Bir Millet Nedir?" adlı konferansında milletin, fertleri arasındaki "birlikte yaşama duygusuna bir ortak kültüre, bir ruh birliğine" dayandığını belirtmiştir. Gerçekten millet olmak için en başta arzu edilen husus, toplumun fertleri arasında sevgi ve saygı hislerini canlı tutan en gerekli anlarda karşılık beklemeksizin dayanışmayı sağlayan duygu ortaklığının mevcudiyeti olmalıdır. Bu ortak duygu ancak, ortak bir kültür hayatı yaşayan toplumlarda ortaya çıkabilir. O halde milli kültür millet olmanın sosyal dokusunu meydana getirmektedir. Bir toplulukta fertler aynı kültür, aynı terbiye ve aynı duygularla birleşiyorsa orada millet gerçeği vardır denilebilir. Kültürde birlik, sosyal yapının güçlenmesini sağlar. Çünkü fertler arasındaki ortak duygu ortak şuuru yaratır. Bu bakımdan milli şuuru veya milli duygu kültür hayatının dışı bir yansımasıdır. Ancak ortak kültür değerleri fertler arasında birleştirici rol oynayabilirler. Bu da sosyal yapının güçlenmesini sağlar. O halde milli kültürün en önemli görevi millet olma sürecini pekiştirmiş olmasıdır.

Şüphe yok ki, Millet bir gönül birliği, bir ruh anlaşması ve bunun hukuki ifadesi olan birlikte yaşama arzu ve iradesidir. Bu birlik ve anlaşmanın doğması için elverişli bir zemin lazımdır. Bu zemin yukarıda saydığımız ortak ülke, ortak dil, ortak soy, ortak din ve ortak tarih gibi objektif faktörlerdir. Ancak sübjektif veya kültürel faktörler bu zemin üzerinde yükselir. Demek ki bir milletin

varolabilmesi için objektif ve sübjektif faktörlerin birbirini tamamlamaları ve takviye etmeleri gerekmektedir. Ayrıca bir insan grubunun bir gönül birliği halini alarak bir millet meydana getirmesinde siyasi kuvvet ve teşkilatın da önemli bir rolü vardır.

Bütün bu izahların ışığı altında bir tarif yapmak gerekirse Millet; ne yalnız ırk ve yurt birliğinin, ne yalnız dil, tarih ve ülkü birliğinin, ne de siyasi hukuki ve iktisadi birliğin ürünü olmayıp, yukarıda sayılan objektif ve sübjektif unsurların bir araya gelmesiyle meydana gelen tarihi ve sosyal bir gerçektir diyebiliriz.

Bizde bu anlamda milleti ilk tarif eden Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp'e göre, milleti meydana getiren temel faktör ırk, kavim, ya da coğrafya değildir. Millet; "Dilce, Dince, Ahlakça ve Güzellik Duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelen bir topluluktur." İleride geniş şekilde üzerinde duracağımız gibi Atatürk de millet tanımında yukarıdaki bütün unsurları esas almaktadır.

Milliyetçilik ise;

Bir sosyal politika prensibi veya fikir akımı olarak, millet gerçeğinden hareket eder ve milli menfaati temin gayesi ile bir ülkü etrafında toplanmayı ifade eder. Milliyetçilik ideal ve kader birliğinin yönlerini belirten bir prensiptir ve toplumu yüceltme amacını güder. Çağımızda Milliyetçilik insanı bir gruba ve bir topluma bağlayan en kuvvetli bağıdır. Bu anlamda Milliyetçilik, kişiyi topluluğa bağlayan bağ olarak Milliyet duygusu şeklinde de ifade edilmektedir.

Bu yaklaşımdan hareketle her milletin Milliyetçilik anlayışı değişik ve farklıdır. Çünkü Milliyetçilik, hayatiyet ve gelişmesini her ülkenin özelliğine, her milletin kendine has karakterine göre geliştirecek bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeple dünyada ne kadar Milliyetçilik akımı varsa o kadar da Milliyetçilik anlayışı vardır. Dolayısı ile her Milliyetçilik akımının da kendine has özellikleri vardır. Bu bakımdan bütün Milliyetçilik akımlarını içine alan açık ve belirli bir tarif yapmak güçtür. Bununla beraber Milliyetçilik; kendilerini aynı milletin üyesi sayan kişilerin duydukları, bir arada, aynı sınırlar içerisinde, bağımsız bir hayat sürmek ve teşkil ettikleri toplumu yüceltmek isteğidir. Sadri Maksudi Arsal'a göre ise; "Milliyetçilik, yani milliyet duygusu bir millete mensup fertlerin, milli tarihlerine, milletlerin mazideki hem parlak başarılarına, hem de felaket ve ızdıraplarına karşı derin bir ruhi bağlılık ve hürmet hissi şeklinde tecelli eder. Fakat Milliyetçilik ancak maziye mazideki şeylere bağlılıktan ibaret değildir. Milliyet hissini tecelli ettiği diğer bir saha vardır. O da istikbale yönelmiş emel, gaye ve düşünceler sahasıdır."

Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişmesi ve Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

Türk Milliyetçiliği; İslam ümmetçiliğinden çok milletli Osmanlıcılığa, oradan siyasi İslamcılığa ve nihayet Türk Milliyetçiliği ve vatanperverliği şeklinde bir gelişme göstermiştir. Bu hareket Osmanlı Devletinin çeşitli din ve milliyetlerden meydana gelen kozmopolit yapısı içinde bir tepki ve kendini bulma akımı olarak doğmuş ve daha ziyade Türkçülük olarak adlandırılmıştır.

Fransız ihtilali ile beraber modern Milliyetçilik cereyanının yayılması, çok milletli Osmanlı devletini de etkilemekte gecikmemiştir. Millet gerçeğinden hareket eden bu ideolojik vasıflı Milliyetçilik anlayışı, milli menfaati temin gayesi ile bir ülkü etrafında toplanmayı ve milleti yüceltmeyi amaçlar. Temelde ise, milli

egemenlik ve ona bağılı olarak gelişen milli bağımsızlık fikrine dayanır. Bu siyasi Milliyetçilik cereyanı Osmanlı devletinde önce Gayri Müslimlerde, daha sonra da Türklerin dışındaki Müslüman unsurlar arasında yayılmıştır. Türklerdeki Milliyetçilik, Gayri Müslimlerin bağımsızlık kazanarak devletten birer birer ayrılmaları ve İmparatorluktaki Türk olmayan Müslüman unsurların Milliyetçi gayelerine karşı bir tepki olarak doğmaya başlamıştır. Balkan Savaşları Osmanlılık anlayışının dayandığı temelleri yıkmış, "İttihad-ı Anasır" politikasını fiilen iflas ettirmiştir. Sonuçta Türk Milliyetçiliğinin hızla yükselmesine yol açmıştır.

Türk Milliyetçiliğinin uyanışındaki bu gecikmenin milletimize ne kadar pahalıya mal olduğunu Atatürk şu sözlerle açıklamaktadır;

"Biz Milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telafiye çalışmalıyız. Çünkü tarih, hadiseler ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hakim olduğunu göstermiştir. Özellikle bizim milletimiz, milliyetini ihmal edişinin çok acı cezalarını çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğundaki çok çeşitli toplumlar hep milli inançlara sarılarak, Milliyetçilik idealinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmış olduğumuzmuş."

Milli Mücadele'nin başlarında Türk Milliyetçiliğini ve milli egemenlik ilkesini kendisine rehber olarak alan Mustafa Kemal Paşa, Türk toplumunu dağılma tehlikesinden kurtararak Müdafaa-i Hukuk Hareketi içindeki dağınık mahalli güçlerin temsilcileri cemiyet ve kongreleri Sivas Kongresi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde Misak-ı Milli'ci bir sentez içinde kaynaştırmıştır. Bugünkü sınırlarımız içinde yaşayan milletimiz bu kaynaşma temelinde dayanmaktadır. Böylece Milli Mücadele hareketi toplumumuzun ümmet halinden millet haline geçiş sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple Türkiye'de çağdaş manada bir millet oluşturma ve ona muhteva kazandırma Türk Milli Mücadele hareketi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bölgeciliğin yerine Türk Milliyetçiliğini geçirmiş, Türk toplumunu ortak hedefler çerçevesinde birleştirmiştir. Bu hedeflerin en önemlisi bizzat O'nun da belirttiği gibi; "... Hakimiyet-i Milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmektir."

Milli Mücadele'nin askeri safhasının kazanılması ile birlikte giriştiği radikal inkılaplarla Türk toplumunu "muasır milletler" seviyesine çıkarmayı amaçlayan Atatürk; bunun bir gereği olarak Türk Milliyetçiliğinin temeli olan Türk toplumuna modern bir millet vasfı kazandırmaya çalışmıştır. Çünkü, "Medeni olmak ancak kuvvetli bir millet olmakla mümkündür".

Osmanlı döneminde İmparatorluk yapısı içinde Türk toplumuna gereken önemin verilmediğini gören ve milliyet fikrinin toplumumuzda uyanışının ve devlet politikasında tatbikinin gecikmesinin milletimize büyük zararlara mal olduğunu söyleyen Atatürk; "...dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak ilk önce biz kendi benliğimize bu hürmeti hissen, fikren ve fiilen bütün e'fal ve hareketimizle gösterelim; bilelim ki milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin avıdır." demektedir. Bu sözleri ile milletlerin yaşayabilmesi için milli şuurun uyandırılması ve milliyet fikrinin tatbikinin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Atatürk; Türk Milliyetçiliğini Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte şuurlu bir devlet politikası olarak yürütmeye başlamıştır. Bu politikanın sonucu büyük felaketler yaşayan milletimize yeniden güven duygusu kazandırmıştır.

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışını iyi anlayabilmek için, öncelikle O'nun millet anlayışını açıkça ortaya koymamız gerekir.

Atatürk'ün millet anlayışı, bugün de ilmiliği kabul edilmiş olan sübjektif veya kültürel millet görüşüne uygundur. Milleti çağdaş düşüncelere uygun ilmi bir tanımını yapma gereğine işaret eden Atatürk, mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek olan şu geniş tanıma yapmaktadır:

a) Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan;

b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatta samimi olan,

c) *Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir. Bu tarif tetkik olunursa, bir milleti teşkil eden insanların rabitalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani hisse gösterilen riayet, kendiliğinden anlaşılır. Gerçekten maziden müşterek zafer ve yeis mirası; istikbalde gerçekleştirilecek aynı program ümitleri beslemiş olmak; bunlar elbette bugünün medeni zihniyetinde, diğer her türlü şartların üstünde mana ve şümül alır.”*

Atatürk her millete uyabilecek, bu genel tanımın yanı sıra, Türk Milleti'nin oluşumunda etkili olan tabii faktörleri şöyle sıralamaktadır:

- a- Siyasi varlıkta birlik,
- b- Dil birliği,
- c- Yurt birliği,
- d- Irk ve menşe birliği,
- e- Tarihi Karabet (Yakınlık-Akrabalık),
- f- Ahlaki karabet (Yakınlık-Akrabalık),

Temelde Atatürk, Millet hayatında ve tanımında milli kültürü esas almaktadır. Nitekim yaptığı tanımlardan birinde milleti; “Dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet” olarak tarif eden Atatürk Ayrıca, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye Halkına Türk Milleti denir” demektedir. Gene Atatürk’e göre; Milletin en kısa tanımı “aynı kültürden olan insanlardan oluşan toplumdur.” Gerçekten de bir milletin oluşabilmesi istikbalini ve milli benliğini muhafaza edip devamlılığını sağlayabilmesi için milli kültüre sahip olması şarttır.

Nitekim millet hayatında milli kültürün yer ve öneminin idraki içinde olan Atatürk; “Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti’nin temel direği olarak temin edeceğiz.” diyerek milli kültüre verdiği önemin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Gerçekten Atatürk kültüre verdiği önemi sadece sözde bırakmayı öncelikle Türk kültürünün araştırılması ve zenginleştirilmesi için dil ve tarih kurumlarının yanı sıra Fakülteler ve Üniversiteler kurulmasına büyük önem vermiştir. Diğer taraftan çağdaş medeniyete yönelirken Türk gururunu ve İzzet-i nefsinin tatmin ederek oluşmakta olan kültürün milli bir tabana oturmasını sağlamak amacıyla Türk tarihi ile ilgili araştırma ve incelemelere öncülük etmiştir. Ayrıca kültürü geniş tabana yayarak milli birliği sağlamlaştırmak amacıyla aydın-halk bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Atatürk sistemli olarak yürüttüğü bu kültür politikası ile Türkiye’de çağdaş manada millet olma sürecini başlatmıştır.

Bu millet görüşünün ışığı altında Atatürk, milliyet prensibini şöyle tanımlamaktadır. “Bir milletin diğer milletlere oranla tabii veya sonradan kazanılmış özel karakter sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir varlık teşkil etmesi, çoğu zaman onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmeye çalışmasına milliyet prensibi denir. Bu prensibe göre, her fert ve her millet kendi hakkında iyi niyet, topraklarına bizzat kayıtsız sahip olmayı istemek hakkına ve hürriyetine sahiptir” Türk milliyetçiliği ise, “ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktadır.”

Atatürk gerçekleştirdiği köklü inkılaplarla Türk toplumunu çağdaş milletler seviyesine yükseltirken, bu anlayışa uygun olarak Milliyetçiliğe de yeni bir anlam ve çağdaş bir muhteva kazandırarak onu Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerinden birisi haline getirmiştir. Böylece Milliyetçilik anlayışımız sadece bir tepki milliyetçiliği olmaktan çıkmış, gerçekçi, ileriye dönük, çağdaş ve birleştirici bir hüviyet kazanmıştır.

Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışının Özellikleri

Atatürk’ün Milliyetçilik anlayışının özelliklerini ve uygulamalarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

a) Milli Birlik ve Bütünlüğe Büyük önem verir

Milli birlik ve beraberlik duygusu millet fertlerini birbirine bağlar. Zaten milli birlik ve beraberlik dünyada Milliyetçilik cereyanının yayılmasından sonra kurulan milli devletlerde önem kazanmaya başlamıştır. Atatürk de Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren milli güç, milli birlik ve bütünlük konusuna son derece önem vermiş, bu mücadeleyi Türk milletinin maddi ve manevi gücünü birleştirme-siyle başarmıştır. Milli Mücadele, milli sınırların kurtarılması olduğu kadar, millet birliğinin sağlanmasına da yönelik olmuştur.

"Milli birlik, milli duygu, milli kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir" diyen Atatürk, Türk milletinin birliğini kuvvetlendirecek manevi harcı kültür Milliyetçiliğinde bulmuştur. Atatürk'ün başta dil ve tarih çalışmaları olmak üzere milli kültüre büyük önem vermesinin en önemli sebeplerinden birisi budur, milli birliğin sağlanması ve güçlendirilmesinde milli eğitime büyük görevler düştüğünü vurgulayan Atatürk;

"Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri eğitimin sınırları ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir.

Dünyada milletlerarası duruma göre böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevi unsurlara sahip olmayan kişilere ve bu nitelikte kişilerden oluşmayan toplumlara hayat ve bağımsızlık yoktur" demektedir. Van'dan, Diyarbakır'dan Trakya'ya, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yurdumuzun her köşesindeki memleket evlatlarını "hep aynı cevherin damarları" olarak vasıflandıran Atatürk, ırk, mezhep ve sınıf ayrılıklarını körükleyenlere karşı çıkmış, milli birlik ve bütünlüğü sarsmaya çalışanların "düşmana alet olmuş beyinsizlerin dışında kimseyi etkisi altına alamayacaklarını söylemiştir." Milletimizi kendi içinden bölmeye yönelik, bütün didinmelerin boğulmaya mahkum olduğunu belirten Atatürk'e göre; "Türk milleti kendinin ve memleketin yüksek menfaatlerinin aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak bir topluluk değildir", bilindiği gibi Atatürk kendisini Türk hisseden herkesi Türk kabul etmiş, "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir, " demiştir. O'nun millet anlayışı da ortak mazi, ortak tarih, ortak vatan ve ahlaka dayanmaktadır. Bütün bu gerçeklere rağmen Türkiye üzerinde oynanmak istenen oyunları gören Atatürk şöyle demektedir:

"Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri ve Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış adlandırmalar birkaç düşman aleti, mürteci, beyinsizden mada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka bir tesir hasıl etmemiştir. Çünkü bu millet efradı da umûm Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar." demektedir.

Bu sebeple Atatürk'ün toplayıcı ve birleştirici Milliyetçilik anlayışı, Türk milletini ırk, mezhep ve sınıf kavgaları ile bölmeye kalkışacak olanlara karşı en sağlam savunma aracıdır.

b) Sınıf Kavgasına Karşıdır

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışının önemli bir özelliği de sınıf mücadelesini reddetmesi ve sosyal dayanışmayı esas almasıdır. Atatürk; Türk toplumunu teşkil eden köylü, çiftçi, işçi, esnaf, sanatkar, sanayici, tüccar, serbest meslek sahibi ve memur gibi her çeşit meslek ve zümrelerin, aynı milli toplumun birer unsuru olarak, sosyal adalete uygun esaslar içinde, ahenkli bir tarzda işbirliği yapmalarını; bunlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların millet yararını her şeyin üstünde tutarak uzlaştırılmasını ve bağdaştırılmasını öngören temel bir görüşe sahiptir.

Atatürk'ün gerek Milliyetçilik anlayışı, gerekse Halkçılık anlayışı sosyal adalete, sosyal güvenliğe toplumun ekonomik bakımdan zayıf kesimlerinin korunmasına ve güçlendirilmesine, adaletli gelir dağılımına büyük önem vermekle beraber, sınıf mücadelesini reddeder. Atatürk Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren kendi Halkçılık anlayışının sınıf çatışması esasına dayanan komünizmle hiçbir ilgisinin bulunmadığını sürekli olarak vurgulamıştır.

Atatürk'e göre Türk toplumu, menfaatleri birbiriyle çatışan ve aralarında zorunlu olarak bir mücadele olması gereken sınıflardan değil, birbirine muhtaç olan ve aralarında uyum bulunan çeşitli çalışma gruplarından oluşmuştur. Bu anlamda Atatürk'ün Halkçılık ilkesi ile, üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin hakim ideolojisi olan "Dayanımcılık" (solidarisme) arasında yakın benzerlikler görmek mümkündür. Durkheim'den Ziya Gökalp kanalıyla Türk düşüncesine girmiş olan dayanımcılık, modern toplumdaki sınıflar arasında çatışmanın zorunlu olmadığı, fert ve grupların topluma katkılarını vurgulayan bir sosyal ahlak vasıtasıyla, sosyal dengenin korunabileceği tezine dayanıyordu.

c) Gerçekçidir ve Vatan Kavramına Dayanır

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışının temel özelliklerinden birisi de gerçekçiliktir. Türk milletinin varlığının ve hayati menfaatlerinin Pan-Islamizm, Pan-Turanizm veya federal imparatorluk gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini daha Milli Mücadele'nin başında vurgulayan Atatürk;

"Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler!. Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık, biz Pan-Islamizm yapmadık. Belki yapıyoruz yapacağız dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an önce öldürelim dediler. Pan-Turanizm yapmadık. Yaparız yapıyoruz dedik, yapacağız dedik yine öldürelim dediler!... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimizdeki baskıları artırmaktan ise, tabi sınıra, meşru sınıra dönelim. Efendiler!.. Biz hayat ve bağımsızlık isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgmeden harcarız." demektedir. Takip edilecek gerçekçi ve akılcı yolun sınırları belli bir vatan üzerinde, milli bir devlet kurmak olduğunu belirten Atatürk'ün bu gerçekçi tavrı elbette milli sınırlarımız dışında kalan Türklerle ilgilenmediği anlamına gelmez. Bu konuda Atatürk şöyle demektedir.

"Türk milleti istiklal savaşından beri, hatta bu savaşa atılırken bile, mazlum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülmez. Fakat milliyet davası şuarsuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalaa ve müdafaa edilmemelidir... Hareketlerin imkan sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler."

"Nitekim bir Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesinde Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz."

Bu konuşmasından da açıkça anlaşılacağı gibi, Atatürk dış Türkler davasını öncelikle bir kültür meselesi olarak ele alarak ilgilenmektedir. Anavatanı tehlikeye atmadan dış Türklerin her türlü sorunu ile ilgilenen Atatürk, bu konuda Türkiye'nin hazırlıklı olmasını da tavsiye etmektedir.

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı vatan kavramı ile de çok yakından bağlantılıdır.

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması ve Anadolu'nun dahi tehlikeye düştüğü bir sırada son derece gerçekçi davranan Mustafa Kemal Paşa Türk milletinin hayati menfaatlerinin Pan-Islamizm veya Pan-Türkizm gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini vurgulayarak milli sınırlar ötesinde müphem ve daha geniş bir varlık için değil, Türkiye halkı için savaştığını açıkça ortaya koymuştur:

“Efendiler, vatandaşlarımızdan hemşehrilerimizden herbiri kendi dimağında bir mefkure-i Aliye besleyebilir, hürdür, muhtardır. Buna kimse karışamaz. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin sabit, müsbet maddi bir siyaseti vardır. O da efendiler muayyen hududu millisi dahilinde hayatını ve istikbalini temin etmeğe matuftur.” Diyen Atatürk, Ziya Gökalp’den beri sosyolojik temelleri oluşturulan kültür Milliyetçiliğinin büyümesi, yeni Türk nesillerinin Türklük Türk milletine dayanan özdeşlik, bağlılık fikrine, yeni bir fikir, “Türklerin ülkesi, Türkiye İdealini” getirmiş oluyordu. Yeni devletin ilk günlerinde ortaya çıkan bu yeni fikir Türkiye’deki Türk milletine dayanan toprağa bağlı bir Millet-Devlet fikri idi.

Sonuçta, Milli Mücadele ile çizilen Misak-ı Milli sınırları Türk milletinin anavatanı olarak benimsenmiştir. 1921 ve 1924 anayasalarında Türkiye ülkenin adı olarak kullanıldı. Böylece Türk Milliyetçiliği milli vatan kavramı ile bütünleşince açıklık ve güç kazanmıştır. Bundan sonra Türk devleti bütün gücünü bu vatan etrafında birleşmiş, çağdaş medeniyeti benimsemiş milli bir devletin yükselmesine sarfetmiştir. Atatürk, Türk milletinin oturduğu, yaşadığı toprak parçasını; derin ve şanlı geçmişin, büyük kudretli atalarının mukaddes miraslarının saklandığı sınırları tarihte çizilmiş yer olarak belirtmektedir. Atatürk’e göre, “Vatan diye adlandırılan bu toprak parçası hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir.”

d) Saldırgan Değil Barışçıdır

Milliyetçilik konusunda son derece hassas olan Atatürk’ün Milliyetçilik anlayışı asla bencil bir Milliyetçilik değildir. O’nun Milliyetçilik anlayışında herşeyin üstünde Türk milleti ve bu milletin menfaatleri gelmesine rağmen, insanlık ailesi içinde başka milletlere de yaşama ve hürriyet hakkı tanır. Atatürk bu konuda;

“Vakıa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperver-ranız ki, bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz herhalde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir.” demektir.

“... Millet hayatı tehlikeye uğramadıkça, harp bir cinayettir.” diyen, Atatürk’ün Milliyetçilik anlayışı barışçıdır. Türkiye’nin milli menfaatlerinin bir gereği olarak Lozan’dan sonra samimi ve dürüstçe barış idealini savunmuştur. Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesi barışa verdiği değerin ifadesidir. Hemen belirtelim ki, düşman güçlere boyun eğmeye hazır, teslimiyetçi, dünya gerçeklerinden habersiz, hayalci pasifistlerin tavrı ile Atatürk’ün barışçılığı arasında derin bir uçurum vardır. Ne yazık ki çağımızda hala milletlerarası ilişkilerde kuvvetli olan haklıyı ezebilmektedir. Bu gerçeği görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Bu sebeple herşeye rağmen barış veya milli menfaatlardan fedakarlık pahasına da olsa barış anlamına gelebilecek pasifist bir politika değildir. Atatürk, barışın korunmasının milli güce ve askeri hazırlıklara bağlı olduğunu çok iyi görmüş ve bunun gereklerini yerine getirmiştir.

e) İrkçılığa Karşıdır

Atatürk’ün çağdaş Milliyetçilik anlayışı ile ırkçılığı bağdaştırmak mümkün değildir. 1937’de anayasaya Milliyetçilik ilkesi eklenirken Recep Peker, “Bizim Milliyetçiliğimizin kan ve ırk Milliyetçiliği”nden farklı olduğunu belirtmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Atatürk millet hayatında kültürü esas almaktadır. Çağdaş Milliyetçiliğin de gereği budur. Bu konuda Erol Güngör; “hakikatte Milliyetçilik bir kültür hareketi olması dolayısı ile ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemini reddeder.” derken, Sadri Maksudi Arsal; çağdaş Milliyetçiliğin kan tahlili ve kafatası ile uğraşmadığını, sosyolojik ve psikolojik esaslara dayandığını belirtmektedir. Aynı ortak geçmişe, ahlaka, hukuka sahip bulunan, aynı ortak kültürü ve idealleri benimseyen, kaderlerini kendi samimi istekleriyle Türk milletine bağlamış olan bütün vatandaşları Türk kabul eden Atatürk, Türk vatandaşlarını din ve etnik köken esasına göre ayırt etmez. Yani Türk toplumu içinde büyüüp, aynı eğitimi gören ve Türklüğü benimsemiş olan her vatandaş bugünkü milliyet anlayışımıza göre Türktür. Bu

anlayış anayasalarımızda da Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk kabul edilir şeklinde ifadesini bulmuştur. Dolayısıyla Alman nasyonal sosyalizminde önemli yer tutan çağdaş bilimin reddettiği saf ırk, üstün ırk nazariyeleriyle ilgisi yoktur.

f) Milliyetçiliği Reddeden Akımlara Karşıdır

Türk Milliyetçiliği temeline dayanan Atatürkçülüğün, millet kavramını ve Milliyetçilik prensibini reddeden düşünce akımlarıyla bağdaşmayacağı açıktır. Bu anlamda millet ve milliyet mefhumlarının birer burjuva uydurması olduğunu, komünizmde bunun yerini proleteryanın milletlerarası dayanışmasının alacağını ileri süren Marksizm-Leninizm elbette Atatürkçülikle bağdaşmaz. Gerçekte milliyet duygusu ve millet gerçeği, milleti inkar eden ideolojilerden daha güçlüdür. Çünkü günümüzde Çin, Rus, Bulgar vb. milliyetçilikleri uzun yıllar süren Marksist rejimlere rağmen derinden derine sürüp gitmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sırasındaki gelişmeler de göstermiştir ki, bu savaşta sınıf menfaatlerinden çok, milletlerin varlığı, bağımsızlığı, düşünce ve inanç hürriyeti, demokratik hayat tarzı gibi konular çok ağır basmıştır. Bu sebeple milletlerin tarihini sadece sınıf kavgasına veya ekonomik ilişkilere bağlamak mümkün değildir.

Atatürk, Hitler ve Mussolini'nin temsil ettikleri demokrasi düşmanı, millet egemenliği ile bağdaşmayan totaliter devlet anlayışlarını da reddetmiştir. Atatürk aynı zamanda Laikliği temel ilkelerinden biri haline getirdiği için teokratik devlet anlayışının da karşısındadır.

g) Laiklik İlkesi ile Bağlantılıdır

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışının bir diğer özelliği de laik bir anlayışa sahip oluşudur. Din ve devlet işlerinin ayrılmasını esas alan Laikliğin, Türk toplumunun temel ilkelerinden biri haline gelmesiyle dinin birleştiricilik rolünü Türk Milliyetçiliği almıştır. Böylece toplumumuzun ümmet yapısından çağdaş manada millete geçiş süreci başlamıştır. Bu gerçeği Atatürk 5 Kasım 1935'te yaptığı konuşmada şöyle vurgulamaktadır:

"... Millet varlığının devamı için, fertleri arasında düşündüğü ortak bağ yüzyıllardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet dini ve mezhebi bağlılık yerine Türk milliyeti bağı ile fertlerini toplamıştır."

Atatürk'ün devletin temel ilkelerinden birisi haline getirdiği Laiklik ilkesi sayesinde toplumumuzda meydana gelebilecek her türlü mezhep çatışması önlenmiş, Türk toplumu Milli hedefler çerçevesinde birleşmiştir. Laiklik sayesinde devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmaksızın, din ve devlet işlerinin, hukukun, eğitimin çağdaş bilime, çağın ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ve yürütülmesi sağlanmıştır. Ayrıca ilerleme ve gelişme yolundaki engeller laiklik ilkesi sayesinde kaldırılmış, Türk Milliyetçiliği yepyeni bir anlam ve boyut kazanmıştır.

h) Millet Egemenliği İlkesiyle Bağlantılı ve Demokrasiye

Yöneliktir

Milli Mücadele'nin temelinde, Türk Milliyetçiliği ile birlikte, egemenliğin bir şahsa, değil millete ait olduğu ilkesi de yer almıştır. Atatürkçü düşünce sisteminde, bu iki ilke birbirinden ayrılamaz. Böylece milli egemenlik ilkesiyle bütünleşen Türk Milliyetçiliği çağdaş bir özellik kazanmıştır. Çağdaş Milliyetçiliğin en önemli özelliklerinden birisi de zaten demokratik bir nitelik taşımasıdır. Milli Mücadele'yi güçlü ve meşru bir temele, yani milli egemenlik temeline oturtan Atatürk'ün esas amacı, milli egemenlik ilkesinin tabii bir sonucu olarak Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmektir. Atatürk'e göre; "Toplumda en yüksek hürriyetin en yüksek eşitlik ve adaletin devamlı şekilde sağlanması ve korunması ancak ve ancak tam ve kat'i manasıyla milli egemenliğin kurulmuş olmasına bağlıdır." Bu sebeple Atatürk, bütün milli mücadele boyunca "hakimiyet-i milliye" esasını işleyip, onu yeni devletin temel dayanağı yapmakla devletin, yönetim şekli olan

cumhuriyet rejiminin de temelini atmış bulunuyordu. Gerçekten milli egemenlik esasının tam bir şekilde gerçekleşmesi Cumhuriyet'le mümkündür.

Atatürk milli egemenlik ilkesini, Milli Mücadele'nin ve yeni Türk Devleti'nin temel ilkesi haline getirirken hiç şüphe yok ki amacı Türkiye'de gerçek anlamda demokratik rejimi yerleştirmektir. Fakat şartlar demokrasinin doğması ve sağlıklı bir şekilde işlemesi için elverişli değildi. Çağdaşlaşma yolunda hızla yapılması gereken köklü inkılaplar vardı. Ülkenin demokrasi yolunda tecrübesi çok azdı. Bu sebeple Atatürk dönemindeki demokrasi denemeleri başarılı olamamıştır. Ancak uygulanan tek parti yönetiminin sürekli olmadığı vurgulanmıştır. Amacın gerçek bir demokrasiye ulaşmak olduğu devamlı tekrarlanmıştır. Atatürk'ün gerçekleştirdiği Türk inkılabının teorik olarak amacı iktidarı bütün millete devretme hareketi olmuştur. Ülke şartları ve genel eğitim seviyesi elverdiği anda tek partiden çok partili rejime geçilmesi amaçlanmıştır. Siyasi iktidarın meşru kaynağının millet olduğu ısrarla vurgulanmış "egemenlik kayıtsız şartsız millettir." İlkesinin kalplere ve kafalara yerleşmesi yolunda çaba gösterilmiştir. Atatürk'ün 1 Nisan 1923'te mecliste söylediği Nutuk'ta; "Türkiye devletinde ve Türk devletini kuran Türkiye halkında tacidar yoktur, diktatör yoktur... Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiç bir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da hâkimiyet-i milliyedir." sözleri bunun içindir.

Atatürk'ün Milliyetçilik anlayışı Türk milletinin çağdaşlaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçiliktir. Atatürk'ten önceki devlet adamlarının çoğu medeniyet ile kültürü ayırarak Batı medeniyetinin sadece maddi taraflarını almanın yeterli olacağını düşünmüşlerdir. Aynı medeniyet kültür ayrımı ve buna bağlı olarak çağdaşlaşma konusunda, batıdan sadece teknoloji alınması fikri Türk milliyetçiliğini sistemleştiren Ziya Gökalp'de daha belirginleşir. Dolayısıyla çeşitli sebeplerin de etkisi ile, bu şekilde çağdaş medeniyetin budanarak alınmaya çalışılması Türk çağdaşlaşma hareketinin başarısızlığa uğramasına sebep olmuştur. Halbuki kültür ve medeniyet birbirlerinden ayrı hadiseler değil, milli kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milliyetçilik ise, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirerek toplumu modern bir millet haline getirme hareketidir. Meseleye bu açıdan bakıldığında Osmanlı dönemindeki Türk milliyetçiliğinde olduğu gibi, milliyetçiliğin sadece bir tepki veya bir kültür hareketi değil, aynı zamanda bir medeniyet davası olduğu ortaya çıkar.

Nitekim Atatürk'ün Türk milliyetçiliğine kazandırdığı çağdaş muhteva sonucu Türkiye'de çağdaşlaşma ile milliyetçilik birbirine karşı değil, birbirine paralel olarak gelişmiştir. Böylece Türk milliyetçiliği "Batıya rağmen Batılılaşmak" düsturu ile bir tepki milliyetçiliği olmaktan çıkmış, Türk milletinin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasını amaçlayan ileriye dönük bir milliyetçilik halini almıştır. Zaten milliyet duygusu sadece milletin kültürüne geçmişine bağlılıktan ibaret değildir. Aynı zamanda istikbale yönelmiş milli gaye ve düşüncelerdir. Milliyet duygusunun bir gelişme ve ilerleme sebebi olması işte istikbale yönelik bu dilek ve arzular sayesinde. Bu sebeple "Milletimizin hedefi, yani milli mefkuresi bütün cihanda tam manasıyla medeni bir içtimai hey'et olmalıdır." diyen Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı batı medeniyetinden faydalanma ve çağdaşlaşma ile birbirine paraleldir.

Türk milleti ve devletinin dünyada milli varlığını ve istiklalini koruyabilmesi için çağdaşlaşmayı bir hayat davası olarak gören Atatürk; aynı zamanda milli şahsiyeti yok edebilecek taklitçiliğe de karşıdır. Çünkü çağdaşlaşmada esas, model aktarma veya batıyı taklit değil, önemli olan, çağdaşlaşma sürecinde bilim ve teknolojiye ait yaratıcı bir zihniyetin toplum değerleriyle bütünleşecek şekilde bağdaştırılmasıdır.

Bu sebeple Atatürk Türk toplumunun benlik şuuruna varması ve bu şuurdan alacağı güven hissiyle çağdaş medeniyet aleminin haysiyetli bir üyesi haline gelmesini istemektedir. Nitekim Atatürk'ün gerçekleştirdiği köklü inkılapları topluca değerlendirdiğimiz zaman bunların çağdaş medeniyet seviyesinde bir millet olma ve aynı zamanda milli kültüre kavuşma amacına yönelik olduğunu görürüz.

HALKÇILIK

Konuya halk kelimesini açıklamakla başlayalım. “Halk” kelimesi, meşruiyetin kaynağının kollektif bir unsurdan geldiğini varsayan teorilerde kullanılmaya başlanır. Osmanlı imparatorluğu gibi gelenekçi yönetimlerde “uyruklar” vardır. Bu demokratik teoride atıfta bulunulan “halk” kavramından farklı bir anlam taşımaktadır. Osmanlı devletinde “halk” kavramı bugünkü anlamından farklı biçimde kullanılmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı yönetim anlayışı avam -havass yani “sıradan insanlar-seçkinler” ayrımı üzerine kurulmuştur. Seçkinler devleti yönetirler. Yapılması gerekenleri tesbit eder ve bunları halka yansıtırlar. Basit halk bu konuda ancak izleyicidir. Yani, yönetime katılma ve yöneticilerin yaptıklarını denetleme hakkı “halka ait bir hak” olarak görülmemiştir. Bundan başka, imparatorluğun yönetim sistemi “din grupları”na göre düzenlenmiştir. Bunlara cemaat (millet) deniliyordu. Ancak XIX. Yüzyılda bu cemaatlere yasal bir kimlik kazandırıldı ve resmi yazışmalarda millet olarak anıldı.

Her ne kadar Osmanlı imparatorluğunun yapısı bir “halk”tan söz edilmesini mümkün kılmıyor idiyse de meşruiyetle birlikte gelişen kavram dağarcığı içinde halk kelimesini de görüyoruz. Bunun kökeni yukarıda sözü edilen batıdaki “people” kelimesi idi. Batıdaki demokratik milliyetçi akım bu konuda herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştı. Mesela: bir Fransız milleti vardı ve bu millet meşruiyet kaynağı olarak halk kavramı ile örtüşüyordu. Demokratik milliyetçi akımın yalnız birinci parçasını yani meşruiyetle ilgili yönünü alabilen Osmanlı aydınları, bu temel farka rağmen “halk” kavramını hayli erken kullanmaya başladılar. Bu noktada Osmanlı toplum yapısının, batıdakinden farklı oluşundan kaynaklanan temel problemle karşılaşılıyor. Meşruiyetin kaynağı, Osmanlı sisteminde halk değil hükümdardı. Oysa, demokratik milliyetçi akım, meşruiyetin kaynağını millet kavramıyla çakışan bir halkta görüyordu (Osmanlı toplum yapısının bu özelliği için bak. Şerif Mardin, Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, İstanbul, 1983).

Atatürk'ün Halk ve Halkçılık Anlayışı

Atatürk'ün Halkçılık ilkesini daha iyi anlayabilmek için bu düşüncenin Türkiye'deki tarihi seyrini kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Tarık Zafer Tunaya'nın dediği gibi II. Meşruiyet dönemi, Yeni Türkiye'nin siyasi laboratuvarıdır. Bu dönemde imparatorluğun tebaasını oluşturan çeşitli unsurların bağımsızlık kazanmaları “**ümme toplu**m” yapısından millet'e geçiş sürecinin hızlanmasına vesile teşkil etmiştir. Birçok fikir hareketinin göze çarpmaya başladığı bu dönemde halkçılık fikri de tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de pantürkizm fikirlerinin yayılmasında tesirlerini gördüğümüz Türk aydınlarından bir kısmının Rusya'dan gelmiş olması, bunların Rusya'daki fikir akımlarından bazılarının Türk aydınları arasında tartışılmasında öncülük etmeleri tabiidir. Çarlık rejimine karşı olmak açısından **Rus Narodnikleri** ile aynı noktada bulunan bu aydınlar söz konusu **Narodnizm** akımından etkilenmişler, fakat bu akımın gerisindeki Sosyalist fikirlerden ziyade **halka karşı olumlu bir tavır**

takinmak esprisini benimsemişlerdir. Halkla yöneticiler arasındaki uçurumun kapatılmasının zaruri olduğu düşüncesi de bunda etkili olmuştur.

Rusya'daki halkçılık fikirleri, Balkan Sosyal Demokrat Hareketi mensupları ve Ermeni İhtilalci cemiyetleri vasıtasıyla imparatorluk içine ulaşma imkânları buldu.

Türkiye'deki halkçılık fikrinin gelişmesinde büyük ölçüde etkili olan diğer bir fikir akımı da Fransa'da gelişen **Solidarizm** akımıdır. XIX. Yüzyılın sonlarıyla, XX. Yüzyılın başları çağdaş sanayi toplumunun ortaya çıkışıyla ilgili meseleleri gün ışığına çıkarmıştır. İçlerinde Emil Durkheim gibi düşünürlerin bulunduğu solidarizm akımının temsilcileri; sosyal çalkantıların sistemi tahrip edici özelliklerini yok etmeyi, sosyalist ve liberal görüşlerin aşırılıklarından kurtulmuş yeni bir düşünce ile sağlamak istemişlerdi. Bu amaca uygun olarak liberalizmin her şeyi kontrolsüz bırakan yönünü, sosyalizmin sınıf çatışması tezini reddetmişler, ekonomide devlet kontrolünü lüzumlu görmüşlerdir. Birbirine rakip sınıflar kavramından ziyade, bir uyum noktası olarak işbölümünden kuvvet alan meslek zümrelerini esas almışlardı. Durkheim'a göre, sanayileşme geleneksel toplumun mahalli bölünmeye dayanan temelini kaldırmakta, neticede siyasi sistem artık korporasyon tarzı bir teşkilatlanmaya yani mesleki organizasyonlar tarzında bir teşkilatlanmaya doğru evrim geçirmektedir.

Ziya Gökalp, bu düşünceleri, Türk lonca geleneği ile birlikte düşünerek zenginleştirdi. Çatışma yerine uyum, sosyal sınıflar yerine meslek zümreleri ve dayanışmacılık düşüncesini geliştirdi.

Özetlersek, II. Meşrutiyet döneminde gelişen halkçılık fikri önemli ölçüde Türkçülük hareketinin etkisi altında ortaya çıkmıştır. Halk'ın eğitilmesi, yöneticilerle halk arasında iyi bir diyalog kurulması, aydınlarla halk arasında bir yakınlık tesisi ve devlet kontrolünde güçlü bir orta sınıf yaratmak gibi amaçlara yönelmiştir.

Yukarıda aktarılanlardan anlaşılmalıdır ki, halkçılık fikri temel esprisi itibarıyla meşrutiyetin kaynağını halkta gören ve demokratik milliyetçi akımın kullandığı anlamda dil, vatan ve kültür beraberliğine dayanan bir millet meydana getirmeyi amaçlayan bir fikirdir. Osmanlı toplum yapısının esasını oluşturan avam-havas ayrılıklarına son vermek ve aydınlarla halk arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak, halkın yönetime katılmasını sağlamak, halkın birbirine rakip zümrelerden oluşmadığını, yani sınıf çatışmaları yerine "tesanüd (dayanışma)" fikrini yerleştirmek gibi mühim yapı farklılaşmaları halkçılık fikrinin ana eksenini oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'deki halkçılık fikrinin ilk belirtilerini henüz 1920'lerin başında bizzat hazırladığı "Halkçılık Programı"nda görüyoruz. Sonradan 1924 Anayasası'na esas teşkil edecek olan bu program bir bakıma dayanışma felsefesi için köklü tedbirleri ihtiva etmektedir.

1917 Rus İhtilalinden sonra geliştirilen popülizm hareketinden farklı olan bu halkçılık ilkesi aynı zamanda Ziya Gökalp'in önerdiği halkçılıktan da farklı görüşleri yansıtmaktadır. Popülizm hareketinde temel hedef olarak halkı komünist felsefe doğrultusunda eğitmek, halkı Çarlık rejimi kalıntılarıyla mücadeleye çağırarak gibi siyasi bir amacı gerçekleştirmektir. Gökalp'in halkçılığında ise kültür ve medeniyet ikiliğini aydın ve halk kadrosu arasında

karşılıklı sindirme amacı vardır. Mustafa Kemal'in Halkçılık ilkesi ise her iki görüşten de ayrılmaktadır. O'na göre halkçılık sadece siyasi ve hukuki bir kavram değildir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik bir düşünce sistemidir. Nitekim 1 Aralık 1921'de TBMM'nde yaptığı bir konuşmada "...Efendiler, halkçılık nizam-ı içtimaisi, gayretine, hukukuna dayamak isteyen bir meslek-i içtimaidir..." diyerek kavramı bir toplumsal düşünce (meslek-i içtimai) olarak tanımlıyordu.

Bu yaklaşımda halkçılık, halk için halkı ezen bir model değil tersine kuvvetin, kudretin, egemenliğin ve yönetimin doğrudan halka verilmesidir.

30 Haziran 1924'te aynen şunları söylüyor "...Asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir, fakat yalnız bir şey düşünmemişlerdir: Türkiye'yi...Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararlar ancak bir tarzda telafi edilebilir. O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek..."

Görülüyor ki halkçılığın temel hareket noktası yüzlerce yıldan beri ihmale uğramış, unutulmuş Türk milletini yeniden biçimlendirmek ve medeniyetin, teknolojinin bütün imkânlarından faydalandırmaktır. Türkiye'ye ve Türk milletine hizmet etmek O'nu kalkınmanın eksenini kabul etmek, Atatürkçülüğün toplumsal hedeflerinin de çağa ne kadar uygun olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Atatürk'ün fikir sistematigi içinde önemli olan diğer bir husus da "...Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil fakat ferdî ve sosyal hayat için işbölümü itibarıyla muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir topluluk telakki etmek..."tir. Burada ifade edilmek istenen sınıfsızlıktır. Mustafa Kemal, Türk toplumunu ayrı ayrı sınıflara bölmeye karşıdır. Ancak iş bölümü sonucu halkın çeşitli meslek sahalarına ayrılmış olması yeterlidir. İş bölümü sonucu meydana gelen tabakalaşma şöyledir :

1) Çiftçiler. 2) Küçük sanat sahibi ve esnaf. 3) İşçi. 4) Serbest Meslek sahibi. 5) Sanayici. 6) Tüccar. 7) Memur.

O'na göre "...Bunların her birinin çalışması umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensipleri istihdaf ettiği (Karşısına koyduğu) gaye sınıf mücadeleleri yerine içtimai nizam ve dayanışma temin etmek ve birbirini çürütmeyecek surette menfaatlerde ahenk temin etmektir. Menfaatler tabiatıyla marifet ve çalışma derecesine göre olur..."

Atatürk'ün halkçılık fikrinin özü meşruiyetin yegane kaynağının milletle çakışan manasıyla halk olduğu ve "Hakimiyetin, kayıtsız, şartsız millete ait..." olduğudur.

LAİKLİK

Lâik kelimesi Türkçe'ye Fransızca'dan (Laiic, Laique) geçmişse de aslında Yunanca'dır. Laikos sıfatından gelmektedir. Laikos sıfatı, "Laos" ismi üzerine kurulmuştur. Laos, halk, kalabalık, kitle, Laikos da halka, kalabalığa, kitleye ait demektir. Buradan ortaçağ kilise Latince'sine "Laicus" olarak geçen kelime, ruhbandan olmayan, kiliseye mensup olmayan, herhangi bir dinî işlevi ve ünvanı olmayan kişi anlamını ifade etmiştir. "Laicus" kelimesinden de Fransızca'ya, yukarıda ifade ettiğimiz "Laic", "Laique" şeklinde geçmiştir. Kelimeyi bu şekliyle

Büyük Larousse “qui n'est ni ecclésiastique, ni religieux” (dine ve kiliseye bağlı olmayan kimse) olarak ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi, Laiklik kelimesi başlangıcından itibaren din düşmanlığı veya dinsizlikle ilgili olmayıp, insanların kiliseye veya din alanına mensup olup olmadığını ayırt etmek için kullanılmıştır.

Laiklik kelimesi Osmanlıca'ya lâik yerine farklı kelimelerle girmiştir. Örneğin Ziya Gökalp lâik sözcülüğü yerine “Ladini” (din dışında kalan) sözcüğünü kullanırken; Müşir Ahmet Paşa “Laruhbani” (ruhbanlar dışında kalan) sözcüğünü kullanmışlardır.

Laiklikle sıkça karıştırılan sekülerizm (sécularisme) İngilizce ve Almanca'da, zaman zaman laiklikle eşanlamlı olarak kullanılmış olması Türkçe'de anlam karışıklığına yol açmaktadır. Latince'deki “seacularis” sözcüğünden gelen sekülerizm, (dünyaya ait, maddeye ait) anlamlarına gelmektedir.

Dinî alanın dışında, dinî kaygılardan uzaklaşma anlamına da gelen sekülerizm tanımları bakımından laikliğe benzemekte ise de laiklik değildir. Laiklik Katolik kültürünün egemen olduğu Latin kökenli, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde kullanılırken; Germen ve Anglo-sakson kökenli, Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde ise “sekülerlik” olarak geçmektedir.

Seküler devlet, kendini din kurallarının dışında sayan dine ilgisiz olan devlettir. Bu devletlerin geçmişinde de din-devlet mücadelesi yaşanmış; ancak bu mücadeleyi aşmış ve tamamlamışlardır. Bu ülkelerde, Devleti din temellerine göre yeniden düzenlemek iddiasında bulunan bir grup ya da siyasî bir parti olmadığı gibi böyle bir potansiyel de yoktur. bunun sonucunda örneğin ABD'de devlet başkanı İncil'in üstüne el basarak yemin eder. Hiç kimse bunda potansiyel bir tehlike görmez. Aynı şekilde mahkemelerde de İncil üzerine yemin edilir ve bundan hiç kimse rahatsızlık duymadığı gibi, Hıristiyanlık düzeninin geri geleceği endişesine kapılmaz.

Seküler devlet din konusundaki bu mutlak tarafsızlık ve ilgisizliğine karşılık lâik devlet din kurumu karşısında ilgisiz değildir. Lâik düzeni korumak için dini denetlemek zorundadır. Başka bir ifadeyle millet egemenliğine dayanan özelliğini korumak zorundadır.

Bu tespitlerden sonra Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığının ve dini eğitimin cemaatlere bırakılmamasının laikliğe aykırı olmadığını daha rahat değerlendirebiliriz. Daha öncede açıklandığı gibi, lâik devlet dinle her türlü bağlantısını koparmış devlet değildir. Zaten devletin en temel işlevi, toplum yaşamını düzenlemek olduğuna göre, toplumsal yaşamın bu en önemli kurumuna ilgisiz kalmaz. Lâik devlet, yönetenlerin yönetme yetkisinin kaynağının din olmadığı bir devlettir. Bu yetki kaynağına yönelik bir tehdit potansiyelini taşıyan her şeyi kontrol etmek zorundadır.

Lâik devletin dine ilgisi, din kurumunu baskı altına almaya yönelik değildir. Aksine tüm yurttaşlarının din ve vicdan özgürlüklerini güvence altına almaktır.

Bu açıklamaların ışığında Lâik Devleti şöyle tanımlamak mümkündür;

Lâik Devlet: Devlet ve din işlerinin birbirinden tamamen ayrıldığı, devletin, vatandaşlarının dinî inanç ve ibadetlerine hiçbir şekilde müdahale etmediği, devlet yönetiminin de din kurallarına bağlı ve dinî kuruluşların etkisinde olmadığı

bir yönetim sistemidir. Lâik bir devlet, belli bir dinin kurallarını vatandaşlarına benimsetmek ve uygulatmak için çalışmaz.

Lâik devlette din hürriyeti, belli bir dine inanma ve onun ibadet gereklerini yerine getirme hürriyetini ifade ettiği gibi, kişinin isterse hiçbir dine inanmama ve hiçbir dinin ibadetlerini yerine getirmeme hürriyetini de kapsar. Lâik devlet, ne dine bağlı (teokratik) bir devlettir, ne de Marksist-Leninist devletler gibi dini zararlı bir afyon olarak göstererek dinsizliği telkin eden bir devlettir. Kısaca lâik devlet, resmî bir dini olmayan devlettir. Laiklikle ilgili olarak üzerinde durulması gereken başka bir kavramda "ateizm" yani dinsizliktir. Laiklikle ilgisi olmayan bu kavram, Arnavutluk'taki kısa bir dönem hariç tutulursa, dünyada uygulama alanı bulamamıştır.

Laikliğin Tarihi Gelişimi

Laikliğin gelişmesi ne batıda ne de Türkiye'de pek kolay olmamıştır. Özellikle batıda uzun asırlar süren, şiddetli hatta kanlı mücadeleler sonucu ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlığın kurucusu Hazreti İsa'nın "Benim hükümdarlığım bu dünyada değildir" ve "Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz" demiş olmasına rağmen, kilise güçlendikçe devletin temel yetkilerini ve egemenlik alanlarını devletin elinden almak istemiştir.

Kilise ile imparatorlar arasında uzun asırlar süren bu mücadele sonucunda kilise yenilmiş ve 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da milli egemenlik temeline dayanan bağımsız devletler kurulmaya başlamıştır. Fakat bu zaman zarfında batıda din adına vicdanlara hükmedilmiş ve insanlar bu yüzden tarifsiz zulümlere uğratılmıştır. Ortaçağ'da insanlar bir din veya mezhebe inandıkları ya da inanmadıklarından dolayı işkenceye tabi tutulan engizisyon mahkemelerine verilmişlerdir. Yine 16. yüzyılda Fransa gibi bir devlette sırf Protestan oldukları için 3.000 kişi kılıçtan geçirilmiştir. Gene aynı yüzyılda İngiltere'de "kanlı kraliçe" olarak bilinen, koyu Katolik I.Mary Tudor'un Protestanlara yaptığı zulümler örneklerden birkaçıdır.

Hıristiyan teokrasisi tüm Avrupa'ya egemen olmuştu. Kilisenin otoritesi siyasî hukuki, ekonomik, sosyal, edebi, güzel sanatların tümünü içine alıyordu. Bir şeyin doğruluğu, ancak kilisenin kurallarına ve yorumlarına uymasına bağlıydı. Aksi takdirde kişiler engizisyonda yargılanırlardı.

Avrupa 16 ve 17. yüzyıllarda, din savaşları (Protestanlık-Katoliklik) uğraşırken, gerçekleştirilmiş olan Rönesans ve Reform hareketleriyle hukuk, felsefe ve diğer bilimlerin bilgilerini öğrenerek, kilisenin mutlak otoritesini yıkıyorlardı. 18.yüzyılda bu birikimlerle düşünce alanında "Aydınlanma çağı" denen bir dönemi yaşadı. Devletin kaynağının ilahi olamayacağı görüşü hakim olmaya başladı. Locke, din ve devlet işlerinin ayrılmasını ve kuvvetler ayrılığına dayanan bir devlet anlayışını savunurken, Voltaire kilisenin siyasî-hukuki otoritesine karşı mücadelesini "düşünce ve vicdan özgürlüğü" tezine dayandırdı. Rousseau demokrasi ve Montesquieu kuvvetler ayrılığı tezini işlediler.

Bütün bu gelişmeler sonucunda laiklik ancak dört yüz yıllık bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkabilmiştir. 1688 İngiliz Halklar Bildirisi, 1776 Amerikan İnsan

Hakları Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan Hakları bildirilerinin temel özellikleri, insanların istedikleri dine inanmak veya inanmamak, ibadet etmek veya etmemek, hak ve özgürlüğünü kabul etmeleridir.

Görüldüğü üzere “aydınlanma” günümüzdeki toplum yapısının pek çok yönünün temellerinin atılmış olduğu bir dönem olmuştur. Laikliği ithal eden ülkeler onun tarihini de ithal edemeyeceklerinden, laikliği yeniden yorumlamak durumunda kalmışlardır. Başka bir ifadeyle laikliği ithal eden ülkenin tarihi, siyasî ve sosyal şartları ve o ülkede yaygın olan dini özellikler lâik anlayış ve uygulamasını etkilemiş olduğu bir gerçektir.

Atatürk ve Laiklik

Bundan önceki bölümde laikliğin batıdaki tarihi gelişimini açıklamaya çalıştık. Açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi Türkiye’de laikliğin oluşum şartları batıdan oldukça farklıdır. Batıda laiklik milli bir devletin oluşumundan sonra ortaya çıkarken, Türkiye’de milli bir devlet olmanın ön şartı olarak ortaya çıkmıştır. Batıda laiklik vicdan özgürlüğüdür. Batı Kilise-Devlet çatışmasına sahne olurken, Osmanlı Devleti döneminde din devletin kontrolünde olduğu için bir din-devlet çatışması söz konusu olmamıştır. Türkiye’de laikliğin hedefi çağdaşlaşmak, çağdaş bir toplum oluşturmak ve milli bir devlet kurmak olmuştur.

Laiklik egemenliğin kaynağı ile ilgili bir kavramdır. Atatürk Türkiye’nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının ancak lâik bir cumhuriyetle olabileceğine inanmış, tanrı egemenliğine dayalı monarşik düzen yerine, halk egemenliğine dayanan lâik cumhuriyet düzenini getirmiştir.

Türkiye’de halk egemenliğinin amacı, iktidarın kaynağını halkta görmek ve bu iktidarın kişi hakimiyetinden kurtarılıp topluma mal edildiği demokratik bir cumhuriyet kurmaktır. Günümüzde Atatürk’ün bu hedefini dinî ortadan kaldırmak, din ve vicdan hürriyetini yok etmek için yaptığını ileri sürenler vardır. Oysa lâik bir devlette bireyler üzerine hiçbir baskı söz konusu değildir. Herkes istediği dinî seçme hakkına sahiptir. Aslında laikliği dinsizlik olarak ortaya atan görüşlerin tam tersine, gerçek din hürriyeti lâik bir devlette mümkün olabilir. Çünkü, ancak böyle bir devlette kişiler hiçbir dış zorlama olmaksızın dinlerini seçebilir ve bu inançlarının gereğini yerine getirebilirler.

Atatürk’ün İslam dini ile ilgili konuşmalarının hiç birinde İslam dinini horlayan bir sözü yoktur. buradan çıkartılacak sonuç, Atatürk, dine değil, cehalette ve din adına ileri sürülen safsatalara dinle hiçbir ilgisi olmayan hurafelere ve dinî siyasal amaçlara alet ederek egemenlik sürdürmek isteyenlere karşıdır.

Atatürk “Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz; kaste ve fiile dayanan taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz.” demektedir.

Gene Atatürk’e göre, “din vardır ve gereklidir” “Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağılıktır.”

Görüldüğü gibi, İslam dinine büyük önem veren Atatürk, İslam dininin akıl ve mantığa yer verdiğini, mükemmel bir din olduğunu ifade etmektedir. O dinî siyasete alet edenlere her zaman karşı çıkmış, bu tür kişilerden Türk milletinin büyük zararlar gördüğünü dile getirmiştir. Bu durum laiklik ilkesini anlaşılabilir bir hale getirirken diğer taraftan demokrasinin yerleşmesini güçleştirmektedir.

“Türk inkılabının temel taşı” olan laiklik Atatürk’ün kurmuş olduğu demokratik Cumhuriyetin en önemli niteliğidir. Zira laiklikten uzaklaşıldığı takdirde demokratik, bağımsız milli cumhuriyetin varlığı tehlikeye düşeceği gibi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefi de tehlikeye düşer ve yeniden ortaçağın karanlığına dönülebilir.

Laikliğin Türkiye Cumhuriyeti açısından niçin bu kadar önemli olduğunu şöyle açıklayabiliriz. bilindiği gibi teokratik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, batı toplumları Rönesans ve Reform hareketleriyle, devlet yönetiminde akılcı ilkeleri hakim kılarken, bu gelişmeleri takip edememiştir. Batıda bilimsel buluşlar, keşif ve icatlar ilerlerken, Osmanlı Devleti en basit bir yeniliği bile alırken şeriata uygun olup olmadığını tartışmıştır. Bunun sonucunda yüzyıllar süren gecikmeler ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan teokratik bir devlette, bütün totaliter rejimlerde olduğu gibi, yöneticiler kendilerini tek ve değişmez gerçeğin temsilcisi saydıklarından düşünce özgürlüğünden ve gerçek demokrasiden söz edilemez, o halde lâik bir devlet yapısı demokrasinin de ön şartıdır.

Çoğu zaman bir yönü ile ele alınan laiklik birbirini tamamlayan aşağıdaki a) Laikliğin bir unsuru, din ve vicdan hürriyetidir. Teokratik bir devlet kurma amacına yönelik olmamak kaydıyla anayasada yer aldığı şekliyle “herkes vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.” Daha açık bir ifadeyle, her ferdin bir dine inanmak veya inanmamak hürriyeti,

b) Laikliğin ikinci unsuru resmî bir devlet dininin bulunmamasıdır. Daha önce lâik devlet tanımında da ifade edildiği gibi, lâik devlette, din, bir vicdan sorunu olduğu, dolayısıyla devlet, belli bir dinin kurallarını vatandaşlarına benimsetmek ve uygulamak için zorlayıcı kurallar koyamaması,

c) Laikliğin üçüncü unsuru, devletin din ve mezhepleri ne olursa olsun yurttaşlara eşit işlem yapması,

d) Laikliğin dördüncü ve çok önemli bir unsuru, devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına, akla, bilime, hayatın gerçeklerine göre yürütülmesidir; dinle devletin ayrılması,

e) Laikliğin beşinci unsuru olarak, eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesi,

gibi temel unsurlardan oluşmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Laikliği din düşmanlığı olarak görenler, bu kavrama ideolojik olarak yaklaşmaktadırlar. İnsanlığın, din hürriyetini elde edebilme. uğruna, asırlar boyunca yaşadıkları zulüm ve kısımlardan sonra ancak laik devlet düzeni ile bu hakkı elde ettikleri unutulmamalıdır.

Türkiye’de laik düzene geçişle birlikte, hurafeler ve batıl itikatlar yüzünden bir ortaçağ toplumu konumunda kalan Türk Milleti, akla, ilme ve hürriyete dayanan

modern bir toplum haline gelmiştir. Dolayısıyla Laiklik, millet olarak çağdaşlaşmanın ve bir arada barış içinde yaşayabilmenin ön şartıdır.

Bu Bölümle İlgili Okuma Kitapları ve Makaleler:

- Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara 1998
Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, 3. Baskı, Ankara 1995
İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara 1959
Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1969
Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilât Hukuku**, C.1, İstanbul 1960
Genelkurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük 1.Kitap**
Turhan Feyzioğlu, **Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği**, Ankara 1988
Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1969
Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul 1986
Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967
Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978
Ergun Özbudun, "*Atatürk Milli Egemenlik, Cumhuriyet ve Demokrasi*", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Ankara 1995
Ayferi Göze, **Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul 1982
Ergun Özbudun, "*Atatürk ve Devlet Hayatı*", **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Ankara, 1986
İbrahim Kafesoğlu-Mehmet Saray, **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller**, İstanbul, 1983
Orhan Türkdoğan, **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözüm**, İstanbul, 1988
Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, 1976
Uriel Heyd, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, Çev.: Kadir Günay, Ankara, 1979
Hamza Eroğlu, "*Atatürk'e Göre Millet ve Milliyetçilik*", **Atatürk Yolu**, İstanbul, 1981
Haluk Ülman, **Atatürk ve Milliyetçilik Anlayışı Üzerine Bir Deneme**, SBF. Yüzüncü Yıl Armağanı, Ankara, 1959
Sadri Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, 4.B., İstanbul, 1979
David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1909)**, Çev.: Ş.Serdar Türel-R.Ertem, İstanbul, 1979
Yusuf Sarıнай, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul, 1994.
Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, 2.B. İstanbul, 1981
Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru**, 2.B. İstanbul, 1976
A.Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, 1969
Abdurrahman Çaycı, "*Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma*", **Erciyes Üniversitesi, İktisadi İlimler Fakültesi, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri**, Kayseri, 1983
Ercümen Kur'an, **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Ankara, 1981
Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Ankara, 1986
Yusuf Sarıнай, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, İstanbul, 1996
Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1984
Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev.: Metin Kırıralı, 2.B., Ankara, 1984
Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, 3.B., İstanbul, 1978
Tarık Zafer Tunaya, "*İdeolojik İstiklâl*", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Ankara, 1972
Suat Sinanoğlu, **Layık kelimesinin Etymon'u ve Anlamı**, İstanbul 1954
Çetin Özek, **Türkiye'de Laiklik**, İstanbul 1962; Bülent Daver, **Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik**, Ankara 1955
Ali Fuat Başgil, **Din ve Laiklik**, İstanbul, 1985
Hilmi Ziya Ülken, **Laiklik**, Ankara 1973
Durmuş Hocaoglu, "*Sekülarizm, Laisizm ve Türk Laisizmi*", **Türkiye Günlüğü**, s. 29., Ağustos 1994
Mehmet Ali Kılıçbay, "*Laiklik Ya da Bu Dünyayı Yaşayabilmek*", **Cogito**, s. 1., Yaz 1994

Toktamış Ateş, **Laiklik**, 2. Baskı, Ankara 1994
Ergun Özbudun, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Temel İlkelerinden Laiklik*”, **Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi**, s. 4, Ankara 1987
Bülent Daver, “*Laiklik*”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara 1992
Félicien Challa, **Dinler Tarihi, İstanbul 1972**
Ergun Aybars, “*Laiklik*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, s. 6, İzmir 1997
Utkan Kocatürk, **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1969
Genelkurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, 1.Kitap, İstanbul 1984
İ. Agâh Çubukçu, “*Laiklik ve Din*”, **Atatürkçülük II.**, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara 1986
Turhan Feyzioğlu, “*Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik*”, **Atatürk Yolu**, 2.Baskı, Ankara 1987
İsmet Giritli, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, İstanbul 1980
Çetin Özek, **Devlet ve Din**, İstanbul,
Cahit Tanyol, **Laiklik ve İrtica**, İstanbul 1994